

دانشکده الهیات و معارف اسلامی (شهید مطهری)
پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان

بررسی مباحث فقهی نکاح در روض الجنان و روح الجنان
فی تفسیر القرآن و مقایسه آن با دیدگاه‌های مشهور فقهی
امامیه

استاد راهنما

دکتر سید محمد تقی قبولی درافشان

استاد مشاور

دکتر حسین صابری

نگارنده

فاطمه عباس آباد عربی

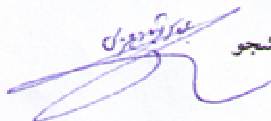
زمستان ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اظهارنامه

اینجانب فاطمه عباس آباد عربی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد نویسنده پایان نامه " بررسی مباحث فقهی نکاح در روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن و مقایسه آن بادیدگاههای مشهور فقهی امامیه" تحت راهنمایی دکتر سیدمحمدتقی قبولی درافشان متعهد می‌شوم:

- تحقیقات در این پایان نامه توسط اینجانب انجام شده است و از صحت و اصالت برخوردار است.
- در استفاده از نتایج پژوهشهای محققان دیگر به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون توسط خود یا فرد دیگری برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نشده است.
- کلیه حقوق معنوی این اثر متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد و مقالات مستخرج با نام « دانشگاه فردوسی مشهد » و یا « Ferdowsi University of Mashhad » به چاپ خواهد رسید.
- حقوق معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان‌نامه تأثیرگذار بوده‌اند در مقالات مستخرج از پایان‌نامه رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این پایان‌نامه، در مواردی که از موجود زنده (یا یافته‌های آنها) استفاده شده است ضوابط و اصول اخلاقی رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این پایان‌نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی یافته یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاق انسانی رعایت شده است.

تاریخ ۹۰/۱۱/۱۸ امضای دانشجو

مالکیت نتایج و حق نشر

- کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، کتاب، برنامه های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد. این مطلب باید به نحو مقتضی در تولیدات علمی مربوطه ذکر شود.
- استفاده از اطلاعات و نتایج موجود در رساله/پایان نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی‌باشد.

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

جلسه دفاع از پایان نامه خانم فاطمه عباس آباد عربی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی در ساعت ۱۰ روز سه شنبه مورخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۱ در محل شورای دانشکده الهیات با حضور امضا کنندگان ذیل تشکیل گردید. پس از بررسی های لازم، هیأت داوران پایان نامه نامبرده را با نمره به عدد ۱۷٫۵ به حروف **هفده و نیم** با درجه **خوب** مورد تأیید قرار داد / تداد.

عنوان

بررسی مباحث فقهی نکاح درروض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن و مقایسه آن با دیدگاههای مشهور فقهی امامیه

امضا

هیئت داوران

- داور: آقای اکبر احمدپور
- استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد
- داور و نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر محمدصادق علمی
- استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد
- استاد راهنما: دکتر سید محمد تقی قبولی درافشان
- استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد
- استاد مشاور: دکتر حسین صابری
- دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد
- مدیر گروه: دکتر محمد تقی فخلعی
- دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

سپاس

از راهنمایی‌های استاد ارجمند جناب آقای دکتر قبولی درافشان و همچنین مساعدت‌های دلسوزانه استاد گرانقدر جناب آقای دکتر صابری که زحمت مشاوره این پایان‌نامه را بر عهده داشته‌اند؛ متواضعانه سپاسگزاری می‌کنم و از خداوند متعال برای این بزرگواران تندرستی و توفیق روزافزون را خواستارم.

چکیده:

کتاب *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن* یکی از برجسته‌ترین آثار تفسیری امامیه است که دارای رویکرد فقهی نیز می‌باشد. آرای مؤلف درباره مباحث مختلف فقهی، غالباً به مناسبت پرداختن به آیات الاحکام و در ذیل تفسیر آن‌ها بیان شده است. از میان ابواب فقهی مورد توجه در این تفسیر، آنچه در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفته مباحث مربوط به باب «نکاح» می‌باشد. گستره‌ی توجه فقهی مؤلف در این تفسیر عام نیست و صرفاً اختصاص به برخی از مسائل باب نکاح دارد. از مهم‌ترین فروعی که مورد توجه مؤلف *روض الجنان و روح الجنان* قرار گرفته می‌توان به احکام مربوط به انعقاد نکاح، مسائل مربوط به نکاح متعه و ازدواج با کنیزان، اصنافی از زنان که ازدواج با آن‌ها به نحو مؤبد یا غیر مؤبد حرام است و نیز حقوق و تکالیف متوجه هر یک از زوجین، اشاره کرد.

مقایسه‌ی آرای شیخ ابو الفتوح رازی با نظریه‌های دیگر فقهای امامیه نشان می‌دهد دیدگاه‌های ایشان غالباً موافق با دیدگاه‌های فقهی مشهور امامیه بوده و به ندرت تمسک به آرای غیر مشهور مشاهده می‌شود.

کلید واژه: ابو الفتوح رازی - *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن* - فقه امامیه - فقه خانواده -

نکاح

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول - کلیات

مبحث اول - آشنایی با ابوالفتوح رازی ۶

گفتار اول - آشنایی با ابوالفتوح رازی و خاندان وی ۷

۱- خاندان ابوالفتوح ۷

۲- شرح حال ابوالفتوح ۹

گفتار دوم - مشایخ و شاگردان ابوالفتوح رازی ۱۱

۱- مشایخ ابوالفتوح ۱۱

۲- شاگردان ابوالفتوح ۱۲

گفتار سوم - آثار ابوالفتوح رازی ۱۴

۱- روض الجنان و روض الجنان فی تفسیر القرآن ۱۴

۲- روح الاحباب و روح الالباب (شرح شهاب الاخبار) ۱۴

۳- الرسالة الحسنية ۱۵

- ۴- رساله یوحنا ۱۷
- ۵- رساله تبصرة العوام فى الملل و النحل ۱۷
- ۶- تفسیر عربی ۱۸
- مبحث دوم- آشنایی با تفسیر روض الجنان و روح الجنان ۱۹
- گفتار اول- ویژگی های تفسیر روض الجنان ۲۰
- ۱- نام کتاب ۲۰
- ۲- تاریخ تألیف کتاب ۲۱
- ۳- شیوه تدوین روض الجنان ۲۳
- ۴- مباحث فقهی در روض الجنان ۲۴
- گفتار دوم- جایگاه تفسیر روض الجنان ۲۷
- ۱- کتب تأثیرگذار بر تفسیر روض الجنان ۲۷
- ۲- کتب تأثیر گرفته از تفسیر روض الجنان ۲۸

فصل دوم- نکاح و انواع آن

- مبحث اول- مقدمات ۳۱
- گفتار اول- نکاح و آداب آن ۳۲
- ۱- حقیقت بودن نکاح در عقد و وطی ۳۲

- ۲- استحباب نکاح و عدم وجوب آن ۳۳
- ۳- جواز نگاه کردن به زنی که فرد می‌خواهد با او ازدواج کند ۳۵
- ۴- جواز خطبه به تعریض از زنی که در عده است ۳۷
- ۵- مستحبات عقد و وطی ۳۹
- ۶- حرمت مقاربت در حیض ۴۱
- گفتار دوم- عقد نکاح ۴۳
- ۱- عدم صحت نکاح به لفظ هبه ۴۳
- ۲- عدم شرطیت گواه در عقد نکاح ۴۶
- ۳- عدم شرطیت ولی در عقد نکاح ۴۷
- مبحث دوم- نکاح متعه ۴۹
- گفتار اول- جواز نکاح متعه ۵۰
- ۱- دلالت آیه شریفه بر جواز متعه ۵۱
- ۲- عدم صحت دعوی نسخ ۵۳
- ۳- عدم وجود تعارض با آیات دیگر ۵۴
- ۴- سخن عمر درباره متعه ۵۵
- ۵- وجود اخبار دال بر صحت متعه ۵۶

- ۵۷..... ۶- اجماع بر صحت متعه
- ۵۸..... گفتار دوم- شرایط زن در نکاح متعه
- ۵۸..... ۱- نکاح متعه با زنان غیرمسلمان
- ۶۰..... ۲- منع غیرمسلمان از محرّمات در صورت نکاح متعه
- ۶۰..... ۳- اذن ولیّ در نکاح متعه
- ۶۲..... گفتار سوم- مهر و مدت در نکاح متعه
- ۶۲..... ۱- لزوم تعیین مهر در نکاح متعه
- ۶۳..... ۲- تراضی طرفین بر مقدار مهر
- ۶۳..... ۳- لزوم تعیین مدت در نکاح متعه
- ۶۵..... ۴- تراضی بر مدت و لزوم معلوم بودن آن
- ۶۷..... ۵- پایان مدت و انفساخ عقد
- ۶۸..... گفتار چهارم- حکم اولاد، میراث و عده در نکاح متعه
- ۶۸..... ۱- الحاق فرزندان به پدر
- ۶۸..... ۲- توارث در نکاح متعه
- ۷۰..... ۳- عده زن در نکاح متعه
- ۷۲..... مبحث سوم- ازدواج با کنیزان

گفتار اول- ازدواج مرد آزاد با کنیز ۷۴

۱- لزوم اجازه مالک و تعلق مهر به وی ۷۴

۲- تعلق داشتن فرزندان به زوج ۷۶

۳- شرایط جدایی زوجین ۷۶

گفتار دوم- ازدواج بنده با کنیز ۷۹

۱- ازدواج بنده با کنیزی که از آن مالک برده است ۷۹

۲- ازدواج بنده با کنیز فرد دیگر ۷۹

گفتار سوم- جمع بین زن آزاد و کنیز ۸۱

۱- عقد بستن مردی که زن آزاد دارد بر کنیز ۸۱

۲- عقد بستن مردی که با کنیزی ازدواج کرده با زن آزاد ۸۱

فصل سوم- محرمات

مبحث اول- محرمات مؤبد ۸۴

گفتار اول- محرمات نسبی ۸۵

۱- حرمت نکاح با مادران ۸۷

۲- حرمت نکاح با دختران ۸۸

۳- حرمت نکاح با عمه و خاله ۸۸

- ۴- حرمت نکاح با دختر برادر و دختر خواهر ۸۹
- گفتار دوم- محرّمات به رضاع ۹۰
- ۱- کسانی که از جهت نسب حرام هستند از جهت رضاع نیز حرام هستند ۹۰
- ۲- شرایط ایجاد حرمت از طریق رضاع ۹۲
- گفتار سوم- حرمت به مصاهره ۹۸
- ۱- حرمت ازدواج با همسران پدر ۹۸
- ۲- حرمت ازدواج با مادر زن ۹۹
- ۳- حرمت ازدواج با دختر زن در صورت مقاربت ۱۰۱
- ۴- حرمت ازدواج با زن پسر ۱۰۳
- ۵- جواز ازدواج با زن پسر خوانده ۱۰۳
- گفتار چهارم- حرمت به سبب زنای با محصنه ۱۰۶
- گفتار پنجم- حرمت نکاح با زنان پیامبر ۱۰۸
- مبحث دوم- محرّمات غیر مؤبد ۱۱۱
- گفتار اول- حرمت به سبب مصاهره ۱۱۲
- ۱- حرمت جمع بین اختین ۱۱۲
- ۲- حرمت جمع بین عمه و خاله با دختر برادر و خواهر بدون رضایت ایشان ۱۱۶

- گفتار دوم- حرمت به سبب کفر..... ۱۱۸
- ۱- ازدواج مسلمان با فرد غیر مسلمان..... ۱۱۹
- ۲- تأثیر اسلام آوردن یا ارتداد یکی از زوجین بر عقد نکاح..... ۱۲۳
- گفتار سوم- حرمت به سبب احسان..... ۱۲۶
- گفتار چهارم- حرمت نکاح با زن زاینه در صورت عدم توبه..... ۱۲۸
- گفتار پنجم- حرمت به سبب استیفای عدد..... ۱۳۱
- ۱- حرمت ازدواج دائم با بیش از چهار زن..... ۱۳۱
- ۲- حرمت ازدواج بعد از طلاق سوم..... ۱۳۲

فصل چهارم- حقوق و تکالیف زوجین

- مبحث اول- مهر..... ۱۳۵
- گفتار اول- مهر و تعلق داشتن آن به زن..... ۱۳۶
- ۱- لزوم پرداخت مهر زنان..... ۱۳۷
- ۲- بخشیدن مهریه..... ۱۴۰
- ۳- عدم جواز پس گرفتن مهر..... ۱۴۳
- گفتار دوم- نوع و مقدار مهر..... ۱۴۷

- ۱- توافق و تراضی طرفین بر مقدار مهر..... ۱۴۷
- ۲- استحباب عدم تجاوز از مهر السنه ۱۵۰
- ۳- عقد بستن بر مهر السنه..... ۱۵۱
- ۴- مهر قراردادن آموزش قرآن..... ۱۵۳
- گفتار سوم- کیفیت تعلق مهر در صورت تعیین ۱۵۵
- ۱- تعلق مهر المسمی در صورت طلاق بعد از مقاربت ۱۵۵
- ۲- تعلق مهر المسمی در صورت طلاق قبل از مقاربت ۱۵۶
- ۳- ملاک در تحقق مهر کامل ۱۵۹
- ۴- تعلق مهر المسمی در صورت وفات بعد از مقاربت ۱۶۱
- ۵- تعلق مهر المسمی در صورت وفات قبل از مقاربت ۱۶۱
- گفتار چهارم- کیفیت تعلق مهر در صورت عدم تعیین آن ۱۶۳
- ۱- تعلق مهر المثل در صورت عدم تعیین مهر در طلاق بعد از مقاربت..... ۱۶۳
- ۲- تعلق متعه در صورت عدم تعیین مهر در طلاق پیش از مقاربت..... ۱۶۴
- ۳- تعلق متعه در صورت فوت زوج و عدم تعیین مهر ۱۶۵
- ۴- ملاک پرداخت متعه و مقدار آن ۱۶۶
- مبحث دوم- نفقه، قسم، نشوز و شقاق..... ۱۷۰

گفتار اول- نفقه زوجه	۱۷۱
۱- وجوب پرداخت نفقه	۱۷۱
۲- عدالت میان زنان در پرداخت نفقه	۱۷۲
گفتار دوم- قسم	۱۷۴
۱- قسم میان زنان آزاد	۱۷۴
۲- قسم میان زنان آزاد و کنیزان	۱۷۶
گفتار سوم- نشوز و شقاق	۱۷۷
۱- نشوز زن	۱۷۷
۲- نشوز مرد	۱۷۹
۳- شقاق	۱۸۲
نتیجه گیری	۱۸۴
فهرست منابع	۱۸۶

مقدمه

۱- تبیین موضوع:

حسین بن علی بن احمد خزاعی نیشابوری، معروف به شیخ ابوالفتوح رازی، مفسر و فقیه بزرگ امامی سده‌ی ششم هجری است. از میان آثار متعددی که به ایشان نسبت داده شده در انتساب کتاب *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن* به ایشان شک و تردیدی وجود ندارد. این کتاب ارزشمند که در حال حاضر نیز در اختیار محققان قرار دارد مشتمل بر یک دوره‌ی کامل تفسیر قرآن کریم بوده و در بیست مجلد فراهم گردیده است.

روض الجنان از نخستین تفاسیر فارسی و اولین تفسیر فارسی امامیه به شمار می‌آید. این اثر به خوبی نشان‌گر تسلط و احاطه‌ی مؤلف بر علوم مختلف اسلامی می‌باشد؛ چراکه ایشان در کنار بیان مباحث گوناگون قرآنی به ذکر مسائلی از علم کلام، فقه، ذکر روایات و غیره پرداخته‌اند. به خصوص در موارد متعدد و به مناسبت تفسیر آیات الاحکام، مؤلف وارد بحث‌های فقهی شده و به بیان نظرات مختلف فقهی پرداخته است.

از همین رو در پژوهش حاضر استخراج دیدگاه‌ها و آرای فقهی این دانشمند اسلامی مورد اهتمام قرار گرفته است. همچنین آرای مطرح شده در روض الجنان با دیدگاه فقهای بزرگ امامیه همچون شیخ صدوق، شیخ مفید، سید مرتضی، شیخ طوسی، ابن ادریس، شهید اول، محقق حلی، علامه حلی، شهید ثانی و امام خمینی - از فقهای عصر حاضر - مقایسه و تطبیق داده شده است.

ذکر این نکته ضروری است که هر چند دامنه‌ی دیدگاه‌های فقهی مؤلف غالب ابواب فقه را در بر می‌گیرد؛ اما گستردگی این مباحث که پرداختن عام به آن نیازمند تدوین اثری مبسوط و مفصل است؛ سبب گردیده محوریت اثر حاضر صرفاً اختصاص به باب «نکاح» یابد.

۲- ضرورت پژوهش:

بنا بر نظر مشهور، حداقل پانصد آیه از آیات قرآن کریم متضمن احکام شرعی می‌باشد که با نام

اصطلاحی «آیات الاحکام» مورد توجه فقها قرار گرفته است. همین امر بر اهمیت هر چه بیشتر قرآن کریم به عنوان اولین و اصلی‌ترین منبع اجتهاد می‌افزاید. لذا تفحص و تدبر در تفاسیر قرآن به ویژه تفاسیری که دارای رویکرد فقهی هستند؛ اهمیت ویژه‌ای یافته و می‌تواند راهگشای دستیابی به احکام شریعت مقدس باشد. به همین مناسبت و پس از بررسی کتب مختلف تفسیری و نظر به راهنمایی استادان گرانقدر، کتاب *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن* به منظور بررسی و تشریح نظرات فقهی مؤلف دانشمند این اثر در باب نکاح و تطبیق با نظر دیگر فقهای امامیه برای پژوهش حاضر انتخاب گردید.

آنچه بر اهمیت و ضرورت این پژوهش می‌افزاید از یک سو توجه شیخ ابوالفتوح رازی به ارائه دیدگاه‌های فقهی است که موجب شده به تفصیل مسائل فقهی مختلف را بیان نماید و از سوی دیگر در دست نبودن کتاب فقهی مستقل از ایشان می‌باشد. لذا این پژوهش در جهت کمک به دریافت آرای فقهی این دانشمند شیعی در مسئله نکاح مؤثر خواهد بود.

۳- پرسش های پژوهش:

- ۱- در تفسیر *روض الجنان و روح الجنان*، چه میزان مباحث فقهی نکاح مطرح گردیده است؟
- ۲- در چه مسائلی از این باب شیخ ابوالفتوح رازی خود ابراز نظر فقهی نموده است؟
- ۳- آرای فقهی مؤلف در باب نکاح تا چه حد با دیدگاه فقهای مشهور امامیه مطابقت دارد؟

۴- فرضیه های پژوهش:

- ۱- در تفسیر *روض الجنان و روح الجنان* در مقایسه با سایر تفاسیر قرآنی به صورت تفصیلی مباحث فقهی نکاح طرح گردیده است.
- ۲- شیخ ابوالفتوح رازی در موارد متعدد به بحث و ایراد نظر فقهی پرداخته است.
- ۳- آرای فقهی مؤلف در این باب در اکثر موارد با دیدگاه فقهای مشهور امامیه همسو است.

پیشینه‌ی پژوهش:

استقرای نگارنده در یافتن آثاری با محوریت پژوهش حاضر یا موضوعی مشابه و متناسب با آن ثمره‌ی گسترده‌ای دربر نداشته است. تنها اثر قابل ذکر که در بررسی‌های انجام شده به دست آمده است؛ کتابی با عنوان تحقیق در تفسیر *ابو الفتوح رازی* تألیف دکتر عسگر حقوقی می‌باشد که مطالب طرح شده در آن نیز جامع مباحث مختلف مورد بحث در تفسیر *روض الجنان* اعم از مباحث قرآنی، کلام، فقه و ... است. پرداختن به مباحث فقهی *روض الجنان* در این کتاب به اجمال و در حد ذکر فهرستی از مطالب فقهی می‌باشد. لذا اثر مدون مستقلی را نمی‌توان در این موضوع نام برد.

ساختار پژوهش:

نوشته‌ی حاضر در چهار فصل تنظیم گردیده است. اولین فصل آن به بررسی اجمالی شرح حال شیخ *ابو الفتوح رازی* و همچنین بحث و بررسی پیرامون کتاب *روض الجنان* و *روح الجنان* فی تفسیر القرآن اختصاص یافته است. در مبحث نخست از فصل دوم مباحث مقدماتی مربوط به نکاح که در تفسیر *روض الجنان* بیان شده است؛ بررسی گردیده و سپس در مباحث دوم و سوم احکام نکاح متعه و نکاح با کنیزان توضیح داده شده است. در سومین فصل پژوهش اصنافی از زنان که ازدواج با آنها ممنوع است بیان شده. این فصل در دو مبحث به بررسی جداگانه‌ی محرّمات مؤبّد و محرّمات غیر مؤبّد می‌پردازد. فصل چهارم آخرین بخش پژوهش حاضر می‌باشد و تحت عنوان حقوق و تکالیف زوجین، مباحثی چون مهر، نفقه، قسم، نشوز و شقاق را مورد بررسی قرار می‌دهد.

روش پژوهش:

این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از نرم‌افزارهای علوم دینی تدوین گردیده است.

فصل اول

کلیات